

FÖRSTA SYMPOSIET OM

SVENSKA SOM ANDRASPRÅK

1988

**Volym I:
Föredrag om språk, språkinlärning och
interaktion språkinlärning**

Utgiven av Kenneth Hyltenstam och Inger Lindberg

University of Stockholm, Centre for the study of Bilingualism

Återkoppling i Vuxnas Språkinläring

Jens Allwood

Institutionen för lingvistik
Göteborgs universitet

Artikeln behandlar språklig återkoppling som ett av de medel den vuxne språkinläraren både måste tillägna sig och utnyttja när hon/han spontant lär sig ett språk. Den språkliga återkopplingen ses som ett inslag i den vuxne språkinlärarens "intuitivt rationella" strategier för språkinläring. I artikeln ges vidare en karakteristik av vad språklig återkoppling är. Dessutom ges vissa kvantitativa uppgifter som visar på den språkliga återkopplingens roll för såväl förstaspråkstalare som för språkinlärare.

1. Inledning

Det finns många vägar till ökad insikt om hur vi på bästa sätt skall kunna hjälpa människor att lära sig ett nytt språk. En av dessa vägar är att studera hur man spontant bär sig åt för att lära sig ett språk, dvs hur man gör för att lära sig ett språk när man inte undervisas.

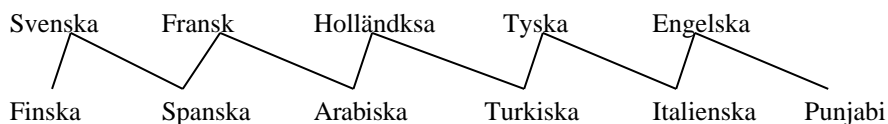
Kanske kan vi skaffa oss ledtrådar till hur en bättre språkundervisning skall gå till genom att ta reda på mer om hur "spontan" språkinläring går till. Kanske är de förhållanden som råder vid "spontan" inläring sådana att de tar hänsyn till de behov en människa faktiskt har vid språkinläring och att därför sådana förhållanden bör återskapas även i undervisning och annan lärarstyrd språkinläring.

2. Vuxnas språkinläring

2.1 Ett forskningsprojekt

Inom projektet EALA (Ecology of Adult Language Acquisition) har forskargrupper i fem europeiska länder studerat vuxna lågutbildade invandrades språkinläring enligt följande schema, där den övre raden anger målspråk - det språk som skall läras in och den undre raden anger källspråk - invandrarnas språkliga bakgrund.

Figur 1

I varje land har 4 vuxna från 2 av källspråken (sammanlagt 40 informanter) observerats 1 2,5 år. Med varje inlärare har cirka 25 inspelningar gjorts av olika kommunikationsaktiviteter. De flesta av aktiviteterna har spelats in vid 3 olika tillfällen. På detta sätt har vi försökt få en bild av hur social situation samspelar med språkinlärningsprocessen. I den studie som här redovisas har 20 av de 40 informanterna studerats.

2.2 Den vuxne språkinlärarens situation

I Västeuropa idag gäller ungefär följande villkor för de flesta vuxna invandrare. Han eller hon har för det mesta låg utbildning. Han eller hon har varit tvungen att lämna sitt land av politiska eller ekonomiska skäl, känner inte till språket i sitt nya hemland, får inte speciellt mycket undervisning i detta språk (Sverige är här i någon mån ett undantag) och måste samtidigt förtjäna sitt levebröd i det nya landet. Resultatet är att de flesta vuxna invandrare befinner sig i en situation där de måste tillägna sig och använda det nya språket på samma gång. Språkinläringen får äga rum samtidigt med att man kommunicerar med ett annat syfte än språkinläring.

Vilka möjligheter till språkinläring finns det i en situation där man samtidigt måste lära sig språket och använda det för andra kommunikativa och icke-kommunikativa mål och dessutom befinner sig i kontakt med målspråkstalare som kan vara mer eller mindre vänliga, hjälpsamma och dominanta? Om detta företag skall krönas med framgång måste medlen för inläring vara sådana att de både kan anpassas till normala mönster för kommunikation och samtidigt tillåta en anpassning till olika typer av målspråkstalare och olika typer av behov och syften.

En viktig tendens i dessa vuxna språkinlärares kommunikation kan karakteriseras med hjälp av följande två principer.

- (1) **Kajsa Wargs princip:** "Man tager vad man haver" dvs inläraren använder allt som han/hon intuitivt känner är relevant eller generaliserbart. Detta kan förutom målspråksuttryck inkludera uttryck ur källspråket eller något annat språk inläraren tror kan vara gångbart.
- (2) **Maximeringsprincipen:** "Det man har (även om det är minimalt) skall användas maximalt".

I språkinlärarens faktiska kommunikation balanseras effekten av dessa principer dels av andra krav av rationell karaktär (språkinläraren skall uttrycka sig kompetent och adekvat) och dels av krav som beror av sociala maktrelationer och av individens attitydmässiga, motivationella läggning. Se Boyd 1985 och Allwood 1976. Man skulle kunna säga att den vuxne språkinläraren i balanserandet mellan dessa krav tillämpar en sorts "intuitiv rationalitet" som syftar till att klara av kommunikativa behov så långt det låter sig göras relativt omständigheterna.

Det är här fenomenet "språklig återkoppling" kommer in i bilden. Vi har använt detta namn för att beteckna de medel vilka inom olika språkgemenskaper utvecklats för att vidmakthålla vissa kommunikativa funktioner såsom kontakt, perception, förståelse och attitydmässiga reaktioner gentemot interlokutör och innehåll. Vi tror vidare att dessa medel inte bara används för att säkerställa normal kommunikation utan också fungerar som instrument för språkinläring, särskilt när denna är mera spontan.

Både normal kommunikation och språkinläring kräver kontakt, kanske t o m långvarig kontakt mellan interlokutörer (i inlärningsfallet mellan en inlärare och en målspråkstalare). Båda kräver också korrekt perception och förståelse och båda kräver också att känslor och attityder kan uttryckas. Man skulle kunna säga att språkinläring kräver allt av en interaktion som normal kommunikation skulle kräva men i tillägg lite till. För att återknyta till återkoppling så behöver man i normal kommunikation både ge och framkalla återkoppling om hur väl uppnådda resultat svarar mot åsyftade kommunikativa mål men detta krävs i ännu högre grad när språkinläring är med i bilden.

Språklig återkoppling passar därför in bland de intuitivt rationella mekanismer vi tror en vuxen språkinlärare spontant använder både för normal kommunikation och språkinläring. I våra studier av hur vuxna språkinlärare använder språklig återkoppling har vi därvid särskilt uppmärksammat två problem:

- (1) Hur inlärarna använder språkliga återkopplingsmekanismer som ett instrument för språkinläring.
- (2) Hur inlärarna tillägnar sig de uttrycksformer och funktioner som ingår i ett speciellt språks återkopplingssystem.

3. Språklig återkoppling

Hur skall då språklig återkoppling karakteriseras lite mer specifikt? Här återges några av grunddragen i de mer utförliga beskrivningar som finns i Allwood (1987) och Allwood (1988).

Historiskt kan man säga att begreppet "språklig återkoppling" är ett språkligt specialfall av det mera allmänna begrepp återkoppling som lanserats inom kontroll- och reglerteori (cybernetik), se t ex Wiener (1948). De ord och uttryck som oftast har specifikt återkopplande funktioner har på senare tid benämnts på många olika sätt men den vanligaste traditionella beteckningen har varit interjektion, se t ex Beckman (1968) och Ehlich (1986).

Låt oss se lite närmare på funktionerna och uttrycksformerna hos språklig återkoppling.

A. Grundläggande återkopplingsfunktioner

- (i) kontakt: skall interaktionen fortsätta?
- (ii) perception: kan tal och/eller kroppsrörelse uppfattas?
- (iii) förståelse: kan tal och/eller kroppsrörelse förstås?

- (iv) attitydmässiga reaktioner (och relationer): Nedan behandlas dessa under rubriken acceptans, eftersom acceptans eller icke acceptans av interlokutören och hans/hennes kommunikation hör till de mest centrala attitydmässiga reaktionerna.

För alla de fyra ovan angivna funktionerna skiljer vi dessutom på om återkopplingen syftar till att **framkalla** eller **ge** information om funktionen ifråga.

B. Grundläggande uttrycksmedel för återkoppling

- (i) tystnad (ingen åtbörd)
- (ii) kroppssignaler
- (iii) morfem och ord med prosodisk eller annan fonologisk modifikation
- (iv) fraser och syntaktiska operationer

Normalt förekommer flera återkopplingsfunktioner och uttrycksmedel parallellt, så att återkopplingsuttryck blir flerdimensionella ur såväl innehålls- som uttryckssynpunkt.

När återkoppling framkallas eller ges måste det framgå vad i den föregående diskursen den är kopplad till återkopplingens uttrycksmedel måste därför samtidigt som de uttrycker återkoppling ange till vad återkopplingen skall kopplas.

C. Länkningsmedel för återkoppling

- (i) närhet
- (ii) likhet
- (iii) deiktisk eller anaforisk länkning
- (iv) ämnes- eller syftesrelevans

Precis som beträffande uttrycksmedel och funktioner förekommer normalt flera länkningsmedel samtidigt. Nedan illustreras i ett exempel en serie tänkbara responser från en talare B till en talare A, som visar på några av de sätt på vilka uttrycksmedel i funktion och länkning kan vara relaterade till varandra i återkoppling (k = kontakt, p = perception, f = förståelse, a = acceptans, ? = ovisst om funktionen föreligger, ingen markering = funktionen föreligger potentiellt, morf = morfologi, pros = prosodi och synt = syntax).

A: kinesisk mat är god

	<u>uttryck</u>		<u>länkning</u>	<u>funktion</u>
B:	tystnad		närhet	?k, ?p, ?f, ?a
B:	nick	(kropp)	närhet	k, p, f, a
B:	Ja.	(morf)	närhet	k, p, f, a
B:	Jaâ	(morf, pros)	närhet	k, p, f, a(m. tvekan)
B:	kinesisk	(morf)	närhet+likh	k, ?p, ?f, ?a
B:	kinesisk,ja	(morf)	närhet+likh(rep)	u, p, f, a (kontrast)
B:	Ja det är den		närhet+rep(är)	u, p, f, a
		(morf, synt)	deikt(är)/(är) anator(den, det)	
B:	Jaja men	(morf, fras)	närhet	u, p, f, a
B:	Ja det är den ja		närhet+rep(är)	u, p, f, a
		(morf, synt)	+deikt(är)/anator (det, den)	

4. Några resultat beträffande återkoppling och språkinläring

Nu till några resultat som inom ramen för EALA-projektet tagits fram beträffande återkoppling och språkinläring.

4.1 Strukturella kategorier för språklig återkoppling vid språkinläring

Följande är de typer av språkliga uttrycksmedel som vi funnit att vuxna språkinlärare använder för att framkalla eller ge återkoppling. (Icke verbal återkoppling behandlas inte här. För exempel på sådan återkoppling se Strömquist 1987).

1. Kategorier och mekanismer byggande på enkla morfem
 - A Primära: ja, nä, mm (enkla oftast enstaviga morfem för affirmation & negation)
 - B. Sekundära: visst, bra (semantiskt mera komplexa morfem)
 - C. Reduplikationer: jajaja
 - D. Kombinationer: Javisst,(Ja) precis (ja); parenteser anger att uttrycket är fakultativt.
2. Repetitioner/omformuleringar
3. Idiom
4. Modala uttryck
5. Deiktisk/anatorisk länkning

Kategorierna bygger på en sammanslagning av typer av uttrycksmedel och typer av länkingsmedel. De är teoretiskt sett inte helt ömsesidigt uteslutande. Man kan t ex repetera ett idiom. I den kodning som ligger till grund för de numeriska uppgifter som presenteras nedan har emellertid kategorierna gjorts ömsesidigt uteslutande genom operationella definitioner. Om vi ser på hur dessa kategorier utvecklades hos 20 inlärare (2 för varje kväll-målspråkspår) och dessutom jämför med data från 6 personer i en kontrollgrupp av förstaspråkstalare (1 Finska, 1 Spanska, 2 engelska, 2 svenska) får vi följande tabell. Siffrorna 1 och 3 anger 1:a resp 3:e (och sista) inspelningstillfälle för en viss

kommunikativ aktivitet och kolumnen 1-3 anger den utveckling som ägde rum från första till sista inspelningstillfälle. Siffrorna i kolumnerna visar hur stor relativ andel, en viss strukturell kategori utgjorde av det totala antalet uttryck i alla kategorier.

Tabell 1. Utveckling av strukturella kategorier för återkoppling (% , 20 inlärare och 6 förstaspråkskontroller)

	Insp 1	Insp 3	Differens	1-3 Kontroller
Primära	57	65	8	63
Sekundära	3	4	1	4
Reduplikationer	4	4	1	4
Reduplikationer				
Kombinationer	6	7	1	9
Repetit./omf.	22	11	-11	4
Idiom	3	5	2	6
Modala	4	4		4
Deikt./anaf.	2	3	1	6

Av tabell 1 framgår att den kategori som relativt sett ökar mest är primära återkopplingsmorfem som **ja**, **nej** och **mm**, medan den kategori som minskar mest är repetition/omformulering. Troligen kan man i detta se en förskjutning från ett starkt initialt behov av att repetera drag i interlokutörens tal för att försäkra sig om perception, förståelse och inläring (dvs framkallning av återkoppling) till ett mindre uttalat sådant behov. Repetitionen har dessutom initialt tjänstgjort för att ge återkoppling dvs visa att man uppfattat och förstått. Så småningom avtar det första behovet samtidigt med att inlärares får andra medel för att ge återkoppling. Den minskande relativa andelen för repetitioner avspeglar denna process.

Låt oss nu närmare betrakta den kategori som ökat mest dvs primära återkopplingsmorfem.

Tabell 2. De 3-5 vanligaste återkopplingsmorfemens andel av totala antalet primära återkopplingsmorfem och av totala antalet återkopplingsuttryck.

	vanlig prim morfemtyp	% primär morfemförekomst	% Åk uttryck
Svenska (3)	ja(a,jå,å,) mm, nej	62	45
Franska (4)	euh, hm, non, oui (ouai)	82	44
Holländska			
(4)	he, hm, ja, nee	98	71
	därav enbart ja	71	51
Tyska (5)	ah (ach), ja (ahja,aja)		
	mhm, nein (ne), okay	88	56
Engelska(5)	er, mm (mhm, mh),		
	no, okay, yes (yeah)	78	37
Medelvärde		$\overline{82}$	$\overline{51}$

I tabellen har för varje målspråk medtagits de primära återkopplingsmorfem som mest använts av språkinlärarna. Morfemen inom parentes betraktas som varianter av den grundtyp som angivits före parentesen. För varje målspråk anger den första kolumnen hur många sådana grundtyper vi tyckt oss finna. I den andra sifferkolumnen anges hur stor andel de vanligaste primära morfemen utgör av antalet primära morfemförekomster överhuvudtaget. I medeltal, som vi ser, 82%. I den tredje sifferkolumnen anges slutligen hur stor andel de vanligaste primära morfemen utgör av det totala antalet sammanhängande återkopplingsuttryck för varje målspråk. Störst är andelen för inlärarna av holländska (71%) och minst för inlärarna av engelska (37%). I medeltal för alla 20 inlärarna är andelen 51%. När det gäller återkoppling tycks alltså tesen om maximalt bruk av minimala medel vara riktig, åtminstone kvantitativt sett.

64

4.2 Återkopplingens allmänna roll i en inlärares kommunikation och språktillägnande

Hur stor roll spelar då återkopplingsyttranden för en vuxen språkinlärare? Ett sätt att besvara denna fråga är att se efter hur stor andel av alla yttranden en inlärare använder som innehåller återkoppling och hur stor andel av de ord inläraren använder som är återkopplingsord. Data av denna typ presenteras i tabell 3 nedan.

Tabell 3. Återkopplingsuttryckens förekomst relativt yttranden och ord (20 inlärare, 6 kontroller)

Tidpunkter	% Åk innehållande yttranden				% Åk ordförekomster			
	1	2	3	Diff 1-3	1	2	3	Diff 1-3
Inlärare	66	67	64	-2	28	23	21	-7
Kontroller			62				16	

Tabell 3 visar att andelen yttranden som innehåller återkoppling förblir relativt konstant och dessutom att den ligger nära den nivå som uppvisas av förstaspråkstalande kontroller. Det finns alltså ett stort konstant behov av återkoppling för alla i muntlig kommunikation vare sig de är inlärare eller ej. Men eftersom andelen är något högre för inlärare, särskilt när det gäller ordförekomster men också när det gäller Åk innehållande yttranden, kan vi dra slutsatsen att behovet är större för inlärare och att det dessutom ökar ju tidigare i inlärningsprocessen en inlärare befinner sig. Skälet till detta är troligen dels att det finns ett extra stort behov av återkoppling i en inlärares tidiga språkinläring och dels att de återkopplingsuttryck som inlärts, i enlighet med maximeringsprincipen, ibland får ersätta andra språkliga uttryck som ännu ej inlärts.

Tabell 3 återger ett medeltal som gäller 20 inlärare
Låt oss nu betrakta hur situationen ser ut för två
inlärare av svenska, Mari (finska) och Nora (spanska).

Namnen är pseudonymer.

Tabell 4. Jämförelse av källspråk och målspråk för 2 inlärare av svenska

	Källspråk		Målspråk	
	Åk yttr %	Åk ord	Åk yttr	% Åk ord
Mari (Fi)	56.0	7.5	63.9	20.2
Nora (Sp)	54.7	5.9	71.2	18.4

De tendenser vi noterade i tabell 3 ser vi i tabell 4 i förstärkt form. Både andelen återkopplingsinnehållande yttranden och andelen återkopplingsord stiger när inläraren byter från första språk till det språk hon håller på att lära sig.

4.3 Återkopplingens yttrandestatus och funktion

För att ytterligare klarlägga hur återkoppling används av språkinlärare kan vi ta en titt på om återkopplingen förekommer fristående eller om den är integrerad som initialt, medialt eller finalt led i ett större yttrande.

Tabell 5. Yttrandestatus
(relativa andelar (%) av återkopplingsuttryck)

	Källspråk				Målspråk			
	Frist	Init	Med	Fin	Frist	Init	Med	Fin
Mari (Fi)	40	59			63	35		
Nora(Sp)	46	41	5	8	58	39	2	1

Vi ser att andelen yttranden som enbart består av återkoppling ökar både för Mari och för Nora när de går från källspråk till målspråk. Återkopplingen används initialt flerfunktionellt och får i viss mån ersätta andra typer av yttranden. Vad som sedan händer under språkinlärningsprocessen är att återkopplingen integreras med längre yttranden så att den relativa andelen initiala återkopplingselement ökar.

Vi kan också koppla ihop yttrandestatus med återkopplingens två primära funktioner, nämligen att framkalla eller ge återkoppling. Resultatet av detta kan studeras i tabell 5.

Tabell 6. Yttrandestatus och primärfunktion
(20 inlärare, relativa andelar % av återkopplingsuttryck,
AKG/AKF = yttrande som både har funktionen att ge och att framkalla
återkoppling).

Tidpunkt	Åk givande				Åk framkalln				ÅkG/AkF			
	1	2	3	1-3	1	2	3	1-3	1	2	3	1-3
Fristående	60	52	61	-9			0,8		9	5	3	-6
Initial	23	31	33	10			0,3	0,2			0,5	-0,4
Medial			1,7	0,9			0,6	0,2			0,1	0,1
Final			1,7	0,4			2,9	2,5			0,2	0,1

Tabell 5 visar just på hur andelen fristående yttranden med återkopplingsgivande funktion minskar samtidigt som andelen sådana initiala led ökar. Tabellen visar också hur de uttryck som används för att framkalla återkoppling successivt dyker upp och integreras i final yttrandeposition (Du kommer **va**). Slutligen visar tabellen hur antalet fristående yttranden genom vilka en inlärare både ger och framkallar återkoppling minskar till förmån för en ökad differentiering av dessa funktioner.

5. Slutord

Språklig återkoppling är ett fenomen som dyker upp i talspråksinteraktion. Det förekommer i stort sett inte i skriftspråk. På grund av detta har fenomenet inte i någon nämnvärd utsträckning uppmärksammats i traditionell språkvetenskap. I den här uppsatsen har jag emellertid försökt visa att fenomenet spelar stor roll för alla som kommunicerar med talspråk men att det dessutom har en särskild roll för vuxna språkinlärare. Närmare bestämt har följande teser delvis underbyggts:

- (1) Språklig återkoppling är ett av de medel den vuxne språkinläraren har (eller snabbt måste skaffa sig) för att kunna både lära sig och kommunicera med samma språk.
- (2) Återkoppling passar väl in i den bild av intuitiv rationalitet hos den vuxne språkinläraren som ovan karakteriserats med Kajsa Wargs princip och Maximeringsprincipen.
- (3) De facto utvecklas någon sorts återkopplingsmekanismer snabbt hos alla inlärare och används då maximalt flerfunktionellt för att:
 - A. Ge och framkalla återkoppling.
 - B. Upprätthålla kommunikation (genom att ersätta och kompensera för ännu icke inlärt språkligt material).
 - C. Vara ett instrument för språkinläring (för att stärka perception, förståelse, minne och för att få korrigering från interlokutören).
- (4) Kvantitativt sett utgör återkopplingsord 21% (medeltal) av de språkinlärares ordförråd (ordförekomster) vi undersökt (som jämförelse kan vi nämna att substantiv för samma inlärare har en andel på 14%). Återkoppling har en särskild roll vid språkinläring, vilket bl a visas av att förstaspråkstalande kontroller har en lägre andel återkopplingsord (16%).